אור הצפון — חובת הסייגים

חובת הסייגים. מסופר בתורה שלאחר שאברהם ניצח את ארבעת המלכים, הציע לפניו מלך סדום: "תן לי את הנפש והרכוש קח לך" (בראשית יד). ואמנם לפי ההלכה ולפי נוהגי העולם הגיע רכוש סדום לאברהם, כי הלא נפל לשלל בידי המלכים המנצחים והם זכו בו מדין כיבוש מלחמה, ולאחר שאברהם ניצח את המלכים האלה והציל את הרכוש הזה מידם, הרי עבר לרשותו של אברהם בקנין גמור. ולא עוד אלא שמלך סדום ויתר לו מרצונו הטוב על רכושו והציע לפניו, כאמור, שיקח אותו לעצמו (ראה לעיל במאמר "עומק הדין").

אולם אברהם אבינו שנכנס למלחמה זו וחרף את נפשו למות על מצות פדיון שבויים כדי להציל את לוט אחיו, בא לידי הכרה שאין לו ליהנות כלום ממצוה זאת והחליט לעשות לפנים משורת הדין ולהחזיר את כל השלל למלך סדום. ולא הסתפק אברהם בהחלטה בלבד, כי חשש שמא יתקפהו פתאום היצר של חמדת ממון ולא יוכל לעמוד נגדו, ומיד קפץ ונשבע למלך סדום: "הרמותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך".

והנה מופלא הדבר מאד, כי הלא אברהם הגיע לידי החלטתו להשיב את הרכוש למלך סדום מבלי כל ציווי והשפעה משום צד כי אם מתוך תבונת עצמו, מתוך הכרתו השכלית הגדולה ודעתו הרחבה, ובכל זאת לא סמך על הכרתו ודעתו ומצא מקום לחשוש שמא יצרו יתגבר על שכלו עד שראה הכרח לעשות סייגים לנפשו ולגדור את עצמו בשבועה חמורה בשם ה' שלא יהנה מרכוש סדום. ולא רק מצא לנחוץ להישבע כדי לגדור את נפשו משלל של אבנים טובות ומרגליות, שיש בו משום נסיון גדול, אלא לא האמין בעצמו שעם כל הכרתו החזקה יוכל לעמוד בפני נסיון אף לגבי הנאה פעוטה של איזה חוט או איזה שרוך נעל, שאין אדם מתאוה להם כלל ואיש חשוב מתבייש להתכופף ולהרימם מן הארץ, וראה צורך להרים את ידו לה' בשבועה להסתייג גם מחפצים קלים כאלה.

ויש לציין כאן את זהירותו המופלאה של אברהם אבינו בעניני גזל. בתחילת אותה הפרשה כתוב: "ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט" (שם יג). ופירשו חז"ל שהריב בין רועים אלה היה בזה ש"בהמתו של אברהם היתה יוצאת זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאת זמומה, ואמרו להם רועי אברהם: הותר הגזל וכו'" (ראה מדרש רבה שם). אמנם רועי לוט מצאו היתר לזה, כפי שמסופר שם, אבל אברהם לא הסכים להיתר זה, ולאחר שרועי לוט לא נשמעו להם החליט אברהם להתרחק מלוט ואמר לו: "הפרד נא מעלי, אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה". אברהם חשש להימצא במחיצה אחת עם לוט משום שלא דקדק בעניני גזל, ודרש ממנו שיתרחק ממנו לצד אחר של העולם, אם האחד ילך לשמאל ילך השני לימין. עד כדי כך הגיעה זהירותו והתרחקותו של אברהם מכל חשש של גזל. ובכל זאת, עם כל זהירותו הרבה, כשבא לידו הנסיון של שלל מלך סדום, ואם כי לא היה בזה כל חשש של איסור גזל ולא החמיר בכך אלא משום חשבונות של חסידות, לא האמין בעצמו שיוכל לעמוד בנסיון זה אף לגבי חוט ושרוך נעל וראה צורך לסייג את עצמו בשבועה ובהרמת ידו לה' אל עליון.

ואם יש הכרח בסייגים ובגדרים כאלה כנגד היצר לגבי אברהם אבינו, האדם הגדול בענקים עם כל כוחותיו העצומים, לגבי כל אדם על אחת כמה וכמה. ואם בהחלטה הבאה מצד ההכרה השכלית בלי ציווי כלל כך, כמה צריך אדם להגדיר את עצמו כנגד יצרו בדברים שלא הגיע אליהם מצד הכרתו כי אם מצד ציווי של מקום. וכבר אמרו חז"ל: "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה" (בבא קמא פז), כי למצווה יש אגרא טפי, משום שעליו לדאוג ולהצטער יותר לעמוד כנגד יצרו (ראה תוספות קידושין לא ובעבודה זרה ג). ואם כן איפוא כמה יש לאדם הבא מצד הציווי לטכס עצות בנפשו ולקבל עליו סייגים וגדרים כדי שיוכל לעמוד כנגד יצרו אף בדברים הקלים ביותר.

וכן פירשו חז"ל את הפסוק "והיו הדברים האלה על לבבך" ש"מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך להשביע את יצרו, שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שהשביעו את יצרם", והוא מביא ראיה בין השאר גם מאברהם שאמר "הרמותי ידי אל ה' אל עליון וכו' אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" (ראה ספרי ואתחנן).

ב. הבה נתבונן מה עמוק תוכנן של מצוות התורה, כמה רבות הן דרגותיהן ומה גדול ההבדל בין דרגה לדרגה. הכתוב אומר על אברהם: "וישמור משמרתי מצוותי חוקותי ותורותי" (בראשית כו). ולמדים מכאן חז"ל שאברהם קיים את כל התורה כולה "אחד תורה שבכתב ואחד תורה שבעל פה" (יומא כח). אברהם לא הסתפק בשבע המצוות שנצטוו בני נח אלא הוסיף מדעתו מצוות אחר מצוות בחינת "תן לחכם ויחכם עוד" עד שהשיג את כל התורה.

אולם יש הבדל גדול בין מצוותיו שבא אליהן מתוך הכרתו לבין מצוות בני נוח ובין שבע מצוות בני נוח לבין תרי"ג המצוות שנצטוינו עליהן בהר סיני.

הרמב"ם פוסק (הל' מלכים ח:יא) שגר תושב צריך לקבל ולקיים את שבע המצוות של בני נח "מפני שציוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו עליהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהן". ולכאורה לא מובן הדבר, כי מה ההבדל אם מקיימים את המצוות האלה משום שנצטוה עליהן נח או נצטוו עליהן בהר סיני. אנו יודעים שאינו דומה מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, ומשום כך אנו מבינים להבדיל בין המצוות שקיים אותן אברהם אבינו מתוך הכרת עצמו לבין המצוות שמקיימים אותן לאחר נתינתן מסיני. - אבל ביחס לשבע המצוות, הרי נצטוו עליהן לפני קבלת התורה מסיני על ידי נח וכל בן נח נקרא לגבן מצווה ועושה, ומה היתרון איפוא בזה שיקיימו אותן, כפי דברי הרמב"ם, מפני שציוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו עליהן על ידי משה רבינו?

אולם באמת אין כאן ההבדל בציווי של המצוות, כי אם בצורת המצוות. לאחר שציוה הקדוש ברוך הוא בתורה על שבע המצוות, אין להן עוד אותה הצורה והכוונה שהיו להן קודם, כי אם לא כן, לא היה צורך לצוות עליהן שוב, אלא שהועלה ערכן והן קיבלו מושגים אחרים ומושכלות חדשים. בשעה שמצוות אלה היו בתוקף ציוויו של נח בלבד, היתה לכל מצות משמעות פרטית מבלי קשר עם המצוה השניה, אבל כשנצטוו עליהן בתורה ביחד עם שאר תרי"ג המצוות, מהוה כל אחת מהן חלק מהתורה האלהית כולה ובכל אחת נכללו כל תרי"ג המצוות, ומשמעותה היא, איפוא, בעלת מושגים אחרים ומסוג אחר לגמרי.

כדי להבין את הדבר ביותר בהירות. כדאי לתת דוגמה ממקום אחר. בפרשת הנשיאים כתוב שהקרבנות של כל הנשיאים היו אחידים ללא שום הבדל בין אחד לשני, ובכל זאת חוזרת התורה שתים עשרה פעם על אותם הדברים וכותבת את הקרבנות של כל נשיא לחוד מלה במלה (ראה במדבר ז). וכבר עמד הרמב"ן על טעם הדבר (ראה שם פירושו) ואמר שלכל נשיא ונשיא היו בהקרבת קרבנו מחשבות אחרות וכוונות אחרות, ומשום כך נחשבים קרבנותיהם כשונים, אין העיקר בחומר הדברים כי אם בצורתם, ומכיון שהיה שינוי צורה בקרבנו של כל נשיא ביחס לכוונה ולמחשבה, נחשב כל קרבן כאילו הוא מסוג אחר, אם כי כתוב עליו בתורה באותה לשון ובאותן המלים, וזה דומה כאילו היה כף של אחד משל עץ, של השני - משל עופרת, של השלישי - משל כסף. של הרביעי - משל זהב וכו' ואי אפשר בשום אופן לכוללם יחד.

ואם מחשבתו וכוונתו של אדם מהפכות אותו המעשה לסוג אחר, על אחת כמה ששבע המצוות שחזר עליהן הקדוש ברוך הוא בתורה בתוך כל תרי"ג המצוות, אם כי נשנו באותן המלים, קיבלו משמעות עליונה יותר וממדים רחבים יותר, ומאז יש להן דמות אחרת לגמרי.

ובזה מובנים דברי הרמב"ם שעל גר תושב לקיים את שבע המצוות של בני נח מפני שציוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה ולא מהכרע הדעת, כי לאחר מתן התורה יש להן, כאמור, משמעות אחרת ודרגה אחרת ואינן מאותו סוג המצוות. ומי שלא מקיימן באותה משמעות, אין בו, כאמור, לא חסידות ולא חכמה.

ואם כה רב ההבדל בין מצוות התורה לבין מצוות בן נח שגם עליהן נצטוו מפי ה', כמה רב המרחק בין מצוות התורה לבין מצוה שקיים אותה אברהם אבינו מדעתו, מדעת נברא, שהיתה אצלו, כאמור רק בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד".

וכל זה אינו אמור אלא כלפי הדרגה הראשונה של מצוות התורה. אבל באמת יש למשמעות מצוות התורה דרגות רבות מאד המגיעות לעומק רב לאין שיעור וכשם שההבדל בין מצוות בני נח לבין מצוות התורה מהוה סוג אחר, כך מהוים ההבדלים בין דרגה לדרגה מרחקים עצומים וסוגים אחרים. הכתוב אומר: "אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים" (תהלים יב). הכתוב מתאר את עומק הדרגות של המצוות, שהן טהורות, שהן צרופות, שהן מזוקקות, ולא רק פעם אחת כי אם שבעתים. שבע פעמים שבע. וכל הבדלי הדרגות האלה מהוות צורות אחרות. עד שיש לכל מצוה ומצוה מ"ט פנים (ראה ילקוט שם).

ומעתה נעשה חשבון כמה רבים ועצומים המרחקים בין סוגי המצוות: כמה רב ההבדל בין מצות אברהם אבינו שהגיע אליה מדעת עצמו, מדעת נברא, לבין מצוה שנצטוה עליה נח מפי ה', מדעת העליונה של הבורא; כמה המרחק מסוג זה עד לידי מצוה שניתנה בסיני אף בדרגתה הראשונה; וכמה עולה ערכה לאין שיעור במשמעותה העליונה עד לידי הפן הארבעים ותשעה.

ומעתה נעשה קל וחומר בן בנו של קל וחומר. כי אם אברהם אבינו עם כל מדריגותיו וכוחותיו העצומים ראה צורך להגדיר את עצמו ולהישבע בה' על מצות שאינו מצווה עליה, ושהגיע אליה מדעת עצמו, ושאינה אלא לפנים משורת הדין ויש בה משום נסיון מועט. במצוה שנאמרה מפי דעת עליון, ונצטוו עליה, ושמשמעותה מגיעה לידי עומק של ארבעים ותשעה פנים, ושחייבים עליה מצד הדין ועוד יש בה נסיון קשה, על אחת כמה וכמה שיש לכל אדם לטכס עצות ותחבולות ולעשות גדרים וסייגים בשלשלאות שונות לכבול את המוח ואת הלב ואת החושים שלא יכשלו בה ושיוכלו לעמוד בה כנגד היצר. ומכאן כמה גדול חיובו של לימוד המוסר והדרכים השונות לחיזוק העבודה והיראה.